

Raziskovanje stanja mladine v Sloveniji v letu 1998

Research on the situation of young people in Slovenia in 1998

Roman Koštal

Povzetek

*Roman Koštal,
prof. spec. ped.,
Pedagoška
fakulteta v
Ljubljani,
Kardeljeva
ploščad 16,
1000 Ljubljana.*

Članek predstavlja izsledke treh raziskovalnih projektov, ki so potekali v letu 1998 in so osvetlili stanje in dogajanje na področju kakovosti življenja mladih v Ljubljani in v Sloveniji. Vse tri raziskave so bile narejene na razmeroma velikih, reprezentativnih vzorcih mladih. To so raziskave Dejavniki tveganja pri slovenskih srednješolcih (Tomori s sodelavci, 1998), Prosti čas mladih v Ljubljani (Rener in Ule, 1998) ter Droge med srednješolsko mladino v Ljubljani (Dekleva, 1998). Avtor opozarja na skupne tematske značilnosti treh raziskav, kakor tudi na njihove različnosti. Na koncu pomen relevantnost raziskav za socialno pedagoško področje dela. Njihovo uporabnost vidi predvsem v vodilih, ki jih nudijo za razvijanje preprečevalnega dela, še posebej v osnovni šoli.

Ključne besede: mladina, obdobje mladostništva, psihoso-

cialni razvoj, dejavniki tveganja, droge, prosti čas, kvaliteta življenja.

Abstract

This article presents the results of three research projects which took place in 1998 and which shed light on the conditions and events in the sphere of adolescent life in Ljubljana and in Slovenia. All three studies concerned the conditions of large, representative samples of young people. The titles of the studies are Risk factors in Slovene secondary-school students (Tomori and others, 1998), The free time of young people in Ljubljana (Rener and Ule, 1998) and Drugs and secondary-school students in Ljubljana (Dekleva, 1998). The author draws attention to the common thematic threads of the three investigations, and also highlights their differences. The conclusion reveals the relevance of the studies to the field of social pedagogy. Their application is apparent particularly in the guidance they offer for the development of preventive work, especially in primary school.

Key words: *youth, adolescence, psychosocial development, risk and protective factors, leisure time, quality of life*

1. Uvodne misli

V letu 1998 so bile v Sloveniji izdelane in objavljene tri razmero-
ma obsežne in sistematično izvedene raziskovalne naloge, ki so
obravnavale podobne populacije srednješolske mladine in so bile
tematsko podobne oz. komplementarne. To so raziskave (navajam
naslove objavljenih publikacij oz. ustreznih raziskovalnih poročil)
Dejavniki tveganja pri slovenskih srednješolcih (Tomori s sode-
lavci, 1998), *Prosti čas mladih v Ljubljani* (Rener in Ule, 1998) ter
Droge med srednješolsko mladino v Ljubljani (Dekleva, 1998).
Naloge izhajajo iz deloma različnih teoretskih ozadij in izhodišč, ven-
dar pa se vse (sicer v različni meri) ukvarjajo z vedenjem, stališči in
doživljanji mladih, z njihovim osebn(ostn)im in socialnim razvojem,
z njihovim duševnom zdravjem in pogoji zanj v njihovih okolici, v
najširšem smislu pa s kakovostjo in perspektivami njihovega življe-
nja. Po mojem mnenju so vse tri raziskave kar najbolj aktualne ozi-

roma pomembne za področje dela, s katerim se ukvarja velik del slovenskih socialnih pedagogov. V nadaljevanju prikazujem vsebino in ugotovitve teh treh raziskav.

2. Droge med srednješolsko mladino v Ljubljani

Polni naslov raziskovalne naloge je *Raziskava o tobaku, alkoholu in drugih drogah med srednješolsko mladino, s poudarkom na novih sintetičnih drogah*. Glavni naročnik naloge je bil Urad za preprečevanje zasvojenosti pri Oddelku za predšolsko vzgojo, izobraževanje in šport, Mestna uprava, Mestna občina Ljubljana. Izvajalec naloge je bil Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, nosilec raziskovalne naloge pa dr. Bojan Dekleva.

Osnovni namen raziskave je bil predvsem: poiskati podatke o prevalenci uporabe ne/dovoljenih drog med prvošolci ljubljanskih srednjih šol, pri čemer morajo biti uporabljeni statistični kazalci, primerljivi z rezultati drugih, podobnih raziskav¹.

Dodatni nameni raziskave so bili še: vpogled v to, kako mladostniki dojemajo šolske preventivne dejavnosti v zvezi z drogami, njihov odnos do šole, vplive staršev, vrstnikov/prijateljev in šolskih delavcev, kar bi lahko koristilo pri načrtovanju in izvajanju preventivnih programov. Dodatna cilja sta bila še ugotavljanje uporabe drog pri nevšolani mladini ter razvijanje kvalitativnih pristopov zbiranja podatkov v enournih delavnicah, kar naj bi omogočalo preverjanje podatkov, ki so bili pridobljeni z anketnim vprašalnikom, kot tudi srečanje z (novimi) uvidi v dožemanje mladostnikov.

Ozadje in izhodišče raziskovalne naloge je bilo dejstvo, da smo v 90. letih znotraj slovenskega prostora prvič začeli razvijati politiko obravnavanja nedovoljenih drog, obravnavanje tobaka in alkohola pa je morda ob tem postalo manj sistematično in pregledno.

V omenjenem obdobju smo tudi razvili evropsko sodelovanje na področju epidemiologije drog.

Za merjenja obsega in strukture uporabe drog so na voljo različne metode, med katerimi je metoda populacijskih anketiranj še najbolj pogosta. Uporabljena je bila tudi v tej raziskavi, ima pa seveda svoje prednosti in pomanjkljivosti. K prvoomenjanimi Dekleva prišteva mož-

¹ Avtor navaja predvsem primerjavo s podobnima raziskavama Jermanove s sodelavci (1996) in Stergarjeve (1995).

no reprezentativnost ugotovitev, razmeroma nizko ceno, anonimnost anketiranih, hitro in predvidljivo izvedljivost in veliko primerljivost rezultatov različnih raziskav, medtem ko med slednje navaja predvsem manjšo učinkovitost metode pri proučevanju zelo redkih pojavov in/ali populacij (npr. nevšolana mladina).

Za anketiranje so uporabili slovensko različico vprašalnika ESPAD², vprašanjem katerega (145 vprašanj) so dodali še del opcij-skih vprašanj (24 vprašanj), le-tem pa še nekaj novih (26 vprašanj).

Vsebinsko so se jedrna in opsijska vprašanja dotikala predvsem uporabe ne/dovoljenih drog, okoliščin v zvezi z uporabo, stališč in dojemanj posebnih vidikov v zvezi z uporabo drog, ter nekaterih sociodemografskih značilnosti anketiranih oseb. Z lastnimi vprašanji so spraševali mladostnike po življenjski, letni in mesečni uporabi ekstazija, o dijakovi informiranosti o drogah, ter virih te informiranosti in oceni verodostojnosti teh virov, po vlogi šole in njenih dejavnosti pri informiranju, kot tudi o podrobnejšem dijakovem počutju in odnosu do šole.

2.1. Postopek vzorčenja

Od upravljalca baz podatkov o slovenskih srednjih šolah so dobili imena 59 dijakov, ki so v šolskem letu 1997/98 obiskovali prvi letnik srednje šole, nazive njihovih programov in šol, v katere so bili vpisani. Stratumi vzorčenja so bili štirje tipi šol oziroma izobraževalnih programov (dveletni, triletni, ter štiriletni strokovni programi in gimnazijski programi). Izbrani dijaki so predstavljali "ključne", na podlagi katerih so nato določali celotne šolske razrede. V končni fazi je bilo tako v vzorcu anketiranih skupno 1352 dijakov oz. 17,3% populacije.

2.1.1. Nekaterne demografske značilnosti vzorca

Dekleva opozarja na neenakomerno zastopanost obeh spolov, ki sistematično raste glede na zniževanje stopnje zahtevnosti šolskega programa (v gimnazijah prevladujejo ženske, v vseh programih moški). V celoti je bil vzorec spolno pristranski – moški so zajemali 55% vseh anketiranih. Anketirani mladostniki so bili stari od 15-17 let, povprečna starost vseh anketiranih dijakov je bila 15 let in 8 mesecev.

² Prvo slovensko inačico vprašalnika ESPAD je pripravila mag. Eva Stergar, z Inštituta za varovanje zdravja republike Slovenije, na osnovi angleške inačice, ki jo je razvila mednarodna skupina v koordinaciji z dr. B.Hibella in B.Andersona, CAN, Štokholm.

2.1.2. Zanesljivost in veljavnost dobljenih podatkov

V raziskavi je bila, kot že rečeno, uporabljena metodologija, ki je bila uporabljena v več evropskih državah in tudi vsaj dvakrat v Sloveniji. Kot pokazatelje zanesljivosti odgovarjanja so uporabili dve množici vprašanj (prva so spraševala po uporabi določene droge doslej v življenju, druga pa o tem, v kateri starosti je posameznik prvič uporabil drogo). Če so anketirani na obe vrsti vprašanj pri posameznih drogah odgovorili enako, je bil to pokazatelj zanesljivosti odgovarjanja, v nasprotnem primeru pa pokazatelj nezanesljivosti odgovarjanja.

V splošnem Dekleva povzema, da sta zanesljivost in veljavnost rezultatov zelo podobni in deloma boljši od zanesljivosti in enakosti podatkov ESPAD-ove primerjalne študije, v nekaterih vidikih pa za odtenek manj ugodni kot v študijah Jermanove in Strgarjeve iz leta 1995. Razlike so majhne in v evropskem merilu nepomembne, tako da jih ni potrebno pojasnjevati.

2.2. Izsledki, dobljeni z anketiranjem všolanih mladostnikov

2.2.1. Dovoljene droge

Tobak: 62% anketiranih jih je v življenju že kadilo, dekleta in fantje se v tem statistično pomembno ne razlikujejo. Dijaki različnih vrst šolskih programov se po tej značilnosti statistično pomembno razlikujejo. Že kadilo je največ dijakov iz dve- in triletnih programov, nekoliko manj iz štiriletnih strokovnih, najmanj pa iz gimnazij. Največ fantov in deklet je cigarete prvič kadilo pri 14-ih letih/prvič redno³ pri 15-ih.

Alkohol: 90% anketiranih je v življenju že pilo alkoholne pijače, dvajsetkrat in večkrat pa jih je v življenju pilo alkohol 53,4%. 61,9% anketiranih je že bilo pijanih, 1,7% opitih skoraj vsak dan v zadnjem mesecu. Za dekleta je značilna manj pogosta uporaba alkoholnih pijač in manj pogosto stanje opitosti. V zadnjem mesecu je pilo vsaj enkrat vsaj pet alkoholnih pijač zaporedoma 30,8% vseh anketiranih (t.i. "težko pitje" ali "pitje z namenom, da se ga zatolčeš", Dekleva, s.45), kar je še posebno ogrožujoča zlo/uporaba alkoholnih pijač. Polovica vse populacije dobi prvo izkušnjo s pivom do svojega 13. leta, z vinom do 14. leta, z žganimi pijačami do 15. leta, z opitostjo pa do 16. leta. Dekleta dobivajo prve izkušnje z alkoholom v povprečju eno leto ka-

³ Redno pomeni vsaj eno cigareto na dan (Dekleva, 1998:35).

sneje kot fantje. Ponovno so se pokazale statistično pomembne razlike med vrstami srednješolskih programov in sicer prednjačijo dijaki triletnih srednjih šol, največje razlike pa ugotavljamo pri pitju petih alkoholnih pijač zaporedoma, ki ga je prakticiralo približno 2/3 več dijakov iz triletnih poklicnih šol kot dijakov gimnazij.

Anketiranci večinsko pričakujejo (po vrstnem redu), da bi se po pitju alkohola: zelo zabavali, se počutili bolj prijateljsko, pozabili na težave, se počutili sproščeno in bili srečni. Hkrati se večinsko strinjajo, da bi s tem škodovali svojemu zdravju, imeli bi mačka, bilo bi jim slabo in storili bi kaj, kar bi kasneje obžalovali. Večinsko se strinjajo predvsem z naslednjimi razlogi, zaradi katerih ljudje ne pijejo alkohola (lahko pripelje do nezgode, škodi družinskemu življenju, ker so nekateri učinki alkohola grozni. Ob tem velja dodati še podatek, da je približno petina mladostnikov že vozila pod vplivom alkohola).

Če primerjamo rezultate s tistimi izpred treh let ugotovimo, da se je delež tistih, ki so že bili opiti, v triletnem obdobju povečal za okoli 15%. Najbolj se je zmanjšalo strinjanje s trditvijo, da je pitje alkohola v "nasprotju z mojimi načeli", edini razlog, s katerim se danes mladi bolj strinjajo je, da so učinki alkohola grozni (verjetno to pomeni danes manj načelnih zadržkov in več izkušenj z mačkom in drugimi slabimi učinki pitja). Cilj naslednjih raziskav bo tako tudi ugotavljanje, ali gre pri tem za trajnejše spremembe ali pa samo za naključno variacijo v časovnih zaporedjih.

2.2.2. Nedovoljene droge

Najpogostejše (redno) uporabljena nedovoljena droga je kanabis, s katerim je imela izkušnje L anketiranih, po pogostosti izkušenj sledijo inhalanti, pomirjevala in sedativi. Dekleta pri uporabi nedovoljenih drog ne zaostajajo mnogo, ali sploh ne zaostajajo za fanti, kot je to značilno za alkohol in v manjši meri za tobak. O celo pogostejši uporabi poročajo dekleta v zvezi s pomirjevalih in sedativi, ki so bolj značilna ženska droga.

Marihuano je že kdaj uporabilo 25,8% anketiranih, pri čemer je večji del anketiranih marihuano uporabljal več kot le enkrat ali dvakrat. Dekleta kažejo nekoliko nižjo stopnjo uporabe marihuane, le malo zaostajajo za fanti pri zmerni uporabi, bolj pa se od fantov razlikujejo pri pogostejši uporabi (večja "zmernost" deklet).

Inhalante je v življenju uporabilo 15,6% anketiranih, v največji meri so jih anketirani uporabljali v prejšnjih in ne v zadnjem letu. Za

inhalante je v večji meri kot za marihuano značilno "poizkušanje", kljub temu pa je podatek, spričo večjih potencialnih nevarnosti pri uporabi inhalantov, močno zaskrbljujoč (Dekleva, 1992). Dekleta kažejo nekoliko nižjo stopnjo uporabe inhalantov, manj pa zaostajajo za fanti pri intenzivnejši uporabi.

Ekstazi je v življenju uporabilo 7,0% anketiranih in sicer so ga kar v precejšnji meri uporabili že pred zadnjim letom. Dekleta kažejo nekoliko nižjo stopnjo uporabe ekstazija od fantov, vendar so pri tej drogi razlike med spoloma najmanjše.

V življenju je več kot 1/10 jemala **pomirjevala ali sedative**, ki jih je predpisal zdravnik, od teh 1/10 več kot tri tedne. Dekleta uporabljajo te droge ilegalno kar 60% bolj pogosto kot fantje, vendar so tudi pri tej drogi razmeroma bolj zmerne.

Na splošno bi tako lahko rekli, da je odstotek mladih, ki so že imeli izkušnje s katerokoli nedovoljeno drogo približno 30%. Prva nedovoljena droga, ki jo poskusijo, je najpogostejše marihuana, sledijo pomirjevala, ki jih ni predpisal zdravnik, nato ekstazi in še posamične druge droge. Pri tem je za dekleta v razmeroma manjši meri značilen začetek s travo in v večji meri z uporabo pomirjeval in ekstazijem.

Kar zadeva dostopnost drog anketirani menijo, da so najlažje dostopne droge alkohol in inhalanti. Med nedovoljenimi snovmi so lažje dostopne marihuana, ekstazi in pomirjevala, manj pa amfetamini, heroin in kokain ter krek, ki je najtežje dostopen. Na splošno mnenja o dostopnosti posameznih drog ustrezajo tudi rang lestvici njihove uporabe in so torej razmeroma dobro posredno merilo uporabe.

S stališča vednosti o škodljivih posledicah tobaka in alkohola je najbolj zaskrbljujoče to, da dijaki ne obsojajo prav zelo razmeroma redne in pogoste uporabe obeh substanc. Najbolj kritičen rezultat je vsekakor podcenjevanje škodljivosti uporabe tobaka in še posebej alkohola in predvsem med fanti. Le-ti ocenjujejo, da je, če spiješ pet ali več pijač enkrat ali dvakrat vsak konec tedna, manj tvegano kot to, da enkrat ali dvakrat poskusiš LSD ali amfetamin. Podobno ocenjujejo to, da spiješ vsak dan eno ali dve pijači, kot mnogo manj tvegano kot to, da poskusiš enkrat ali dvakrat marihuano, ekstazi, LSD ali amfetamin. Mladi tako upoštevajo oboje - svojo zaznavo škodljivosti uporabe posameznih drog, vendar tudi njihovo socialno vrednotenje, ki pa je v očitno korist cigaretam in predvsem alkoholu, na škodo nedovoljenih drog.

Anketirani so večinoma slišali za vse ponujene droge, razen za amfetamine. Dekleta so teoretično bolj poučena o drogah, zelo slabo pa so vsi seznanjeni z amfetamini.

Kanabis, inhalante in heroin so najpogostejše že uporabljali dijaki dvoletnih šol, prav tako ekstazi. Gimnazijci največ uporabljajo pomirjevala, ki jih ne predpiše zdravnik, kar pa zadeva LSD in halucinogene, pa med programi opazimo manj razlik. Vse droge so že uporabljali največkrat dijaki, ki živijo pri starših v Ljubljani, sledijo vozači, najredkeje dijaki iz dijaških domov, kar bi bila morda lahko posledica njihovega bolj strukturiranega prostega časa.

V primerjavi s podatki raziskave iz leta 1995 bi lahko rekli, da se je uporaba prav vseh obravnavanih drog v Ljubljani v triletnem obdobju povečala. Uporaba kanabisa za 38%, pri čemer je to povečanje opaziti pri vseh vrstah šolskih programov v približno enaki meri. Zares močno pa se je povečala uporaba ostalih treh drog – heroina, LSD-ja in ekstazija. Pri heroinu so ugotovili največje povečanje (leta 1998 je imelo kar 250% ljubljanskih dijakov več izkušenj z njim kot leta 1995. V letu 1998 so vse droge vsaj nekoliko bolj poznane, kot so bile v letu 1995. V triletnem obdobju so postale vse droge lažje dostopne, oz. mladostniki menijo, da bi si jih lažje preskrbeli. Ocene tveganja, ki jih mladi pripisujejo določenim uporabam drog, so se v triletnem obdobju zmanjšale prav za vse droge, oz. za vse pogostosti njihove uporabe. Obsojanje, ki ga mladi kažejo do uporabnikov drog, se je v triletnem obdobju prav tako zmanjšalo prav za vse droge, oz. za vse vrste pogostosti njihove uporabe.

2.2.3. Šolski in drugi viri informacij o drogah in njihova prepričljivost

Dekleva poudarja, da bi bila spoznanja o tem, kako mladih dojemajo informacije, ki jih o drogah dobijo v šoli, dolgoročno pomembna za načrtovanje šolskih (preventivnih) dejavnosti ter ocenjevanje njihovega vpliva.

Rezultati kažejo, da 2/3 anketiranih meni, da o drogah nekaj vedo, vendar ne mnogo. Rezultati kažejo, da imamo v šolah opraviti tako s takimi mladimi, ki o drogah nič ne vedo, ker jih to ne zanima in ne čutijo potrebe, da bi se s tem kaj dosti ukvarjali, kot s takimi, ki vedo razmeroma več in čutijo potrebo, da bi vedeli še več.

Na zgornjem koncu lestvice informativnosti so revije in časopisi ter prijatelji in vrstniki, na spodnjem pa starši in sorojenci (ne glede na spol). Največ informacij med šolskimi dejavnostmi o drogah so mla-

dostniki dobili "na posebnih predavanjih in urah", zelo nizko pa je odgovor "v osebnih pogovorih z učitelji". Dekleta menijo, da so od vseh ponujenih virov dobile, v primerjavi s fanti, več.

Pri vprašanju, "koliko komu od naslednjih verjameš, kar od njih izveš o drogah", je večinski del odgovorov razporejen okrog povprečne vrednosti, ki označuje odgovor "precej verjamem". Paradoksalno se zdi, da mladi najbolj verjamejo staršem, od katerih razmeroma zelo malo izvedo o drogah, revijam in časopisom, od katerih izvedo največ, pa zaupajo najmanj. Prijateljem in vrstnikom, od katerih izvedo razmeroma zelo veliko, verjamejo v srednje veliki meri. Obstaja sistematična razlika glede na spol – dekleta vsem ponujenim verjamejo bolj. Od vseh oblik šolskih dejavnosti, v zvezi z obravnavano problematiko, največ odnesejo dijaki štiriletnih strokovnih šol, manj in približno enako gimnazijci in dijaki tri letnih strokovnih šol, najmanj dijaki dvoletnih šol. Na splošno vsem virom skupaj najbolj zaupajo gimnazijci, najmanj pa dijaki dvoletnih programov, za več od L anketiranih velja, da se o drogah v šoli niso naučili ničesar.

2.2.4. Zveza med sociodemografskimi značilnostmi, počutjem v šoli in uporabo drog

Upoštevajoč prvo skupino nedovoljenih drog (marihuana, hlapi, ekstazi) velja, da se višja stopnja izobrazbe staršev povezuje z večjo uporabo drog (izobrazba matere – marihuana, oče – marihuana). Dekleva to razlaga z višjimi aspiracijami, storilnostno usmerjenostjo, šolsko in/ali vrstniško storilnostno klimo, več informacijami in tudi spodbudami k manj konformnemu vedenju, starševskim posredovanjem modelov življenja, ki so bolj naklonjeni uporabi nedovoljenih psihotropnih snovi.

Bolj pogosta uporaba nedovoljenih in dovoljenih drog (alkohol in nikotin) je statistično pomembno povezana z vsemi pokazatelji učenčevega slabega počutja v šoli, neopravičenega izostajanja in nižjega šolskega uspeha.

Kar zadeva drugo skupino nedovoljenih drog (pomirjevala, LSD, heroin) lahko rečemo, da je z uporabo teh drog izobrazba staršev manj konsistentno povezana, zelo sistematično pa z vsemi pokazatelji slabega počutja v šoli.

Tisti, ki živijo v nepopolnih družinah, bolj pogosto redno kadijo in bolj pogosto uporabljajo alkohol bolj intenzivno. Struktura družin ni imela zveze z uporabo nedovoljenih drog.

2.2.5. Spreminjanje uporabe drog glede na starost dijakov

V zvezi s tem vprašanjem nas rezultati opozarjajo na naraščanje uporabe marihuane z leti šolanja. Pogostost uporabe hlapov s starostjo pada. Temeljna ugotovitev na podlagi vzorca v tej raziskavi pa je, da starejši dijaki uporabljajo občutno več drog, oz. so imeli z njimi občutno pogostejše izkušnje kot mlajši.

2.2.6. Interakcije med uporabo posameznih drog

V splošnem se je pokazalo, da med uporabo vseh drog, tako dovoljenih kot nedovoljenih, obstajajo povezave. Tako je bilo npr. med tistimi anketiranimi, ki redno kadijo cigarete, 73,5 % takih, ki so bili v zadnjem mesecu vsaj enkrat opiti, med nekadilci pa je bilo takih le 23 %.

2.2.7. Priporočila za preventivno ukrepanje

Na podlagi prikazanih ugotovitev podaja Dekleva nekaj zaključkov v zvezi s preventivnim delovanjem:

- zelo verjetno bi preprečevanje šolskega neuspeha in povečevanje navezanosti dijakov na svojo šolo zmanjševalo tudi pogostost in intenziteto uporabe drog, tako dovoljenih kot nedovoljenih. To bi moralo biti temeljno vodilo, predvsem šolskega, preprečevalnega dela.
- glede na izsledke pod temo "komu zaupajo" priporočajo člani raziskovalne skupine naslednje preventivne ukrepe:
 1. izobraževanje staršev
 2. usposabljanje pedagogov za bolj osebno in odnosno delo
 3. krepitev sodelovanja med šolami in zunanjimi subjekti
 4. krepi vrstniške izobraževalne programe
 5. skrb za večjo verodostojnost podatkov v revijah in časopisih in prilagojenost podajanja teh podatkov mladim.

2.3. Izsledki, dobljeni z anketiranjem nevšolanih mladih

Drugi pomembni del raziskave je predstavljalo anketiranje nevšolanih mladostnikov na njihovih domovih. V zvezi z anketiranjem otrok/mladostnikov v šolah opozarja Dekleva na temeljno slabost, ki je v tem, da ne moremo zajeti reprezentativnih vzorcev mladostnikov, ki niso več v starostnem obdobju obveznega šolanja, oz. so šolanje že

zapustili. Tej slabosti se je možno izogniti z metodo anketiranja reprezentativnih vzorcev oseb na njihovih domovih ali na terenu. V sklopu te raziskave jim je uspelo anketirati 51 mladostnikov, kar pomeni 14,5% te populacije. Med vsemi temi pa so na koncu našli le 16 mladostnikov, ki so bili zares nevšolani.

2.3.1. Rezultati primerjav med tremi skupinami dijakov/inj

Nevšolani mladostniki so v precej večjem deležu kadili že več kot 40-krat. Značilno je tudi, da so njihove izkušnje z večino drog mnogo pogostejše kot pri drugih dveh podvzorcih. To velja še posebej za kanabis, inhalante, ekstazi in kokain. Tudi največji delež dijakov, ki jim je zdravnik že predpisal pomirjevala ali sedative, najdemo med nevšolanimi.

Sklepno misel bi tako lahko predstavljala ugotovitev, da je različna ogroženost še posebej izražena pri uporabi tobaka in nedovoljenih drog, dosti manj pa pri uporabi alkohola, ki je kulturno toliko razširjen, da pri njem med podvzorci nismo našli tako jasnih razlik.

2.4. Zbiranje podatkov s pomočjo pedagoške delavnice

Tretji del raziskave je predstavljala delavnica na temo: Kvalitativni pristop k spoznavanju odnosa mladih do drog. Dekleva meni, da je doprinos kvalitativne metodologije predvsem v njeni polnosti, globini in kompleksnosti pridobljenih informacij, ki pa velikokrat niso zelo objektivne in jih je težje posredovati drugim, ki v postopku zbiranja informacij niso sodelovali.

Delo z mladimi je bilo organizirano v obliki delavnic, prilagojeno šolskemu delu, tako da jo je bilo moč izvesti v okviru ene šolske ure. Teoretična podlaga delavnici je bil članek avtorjev Coffielda in Goftona (1994, povzeto po Dekleva 1998) *Mladi in droge*, temeljni izhodišči pa sta bili misli, da ima uporaba tako pozitivne kot tudi negativne strani, kot tudi dejstvo, da se mladi za (ne)uporabo drog odločajo sami. Tako je pomembna sporočilnost delavnice v tem, da moramo imeti ljudje, preden se za nekaj odločimo, o tem dobre informacije, tako z ene kot z druge strani, ter da pedagogi podpiramo dijake kot subjekte, ki se razumsko odločajo in ki se s posledic svojih odločitev in odločitev drugih tudi učijo – ponuditi je treba model racionalnega odločanja nasploh.

V 43 delavnicah, ki so jih izvedli v 27 razredih, so člani raziskoval-

ne skupine prišli do naslednjih ugotovitev. Tema o drogah se zdi večini dijakov (zelo) zanimiva. Vsi dijaki poznajo (temeljni) problem drog (možnost zasvojitve in negativne psihosocialne posledice). V splošnem sprejemajo dijaki uporabo nedovoljenih drog kot življenjsko stvarnost; ni bilo opaziti nič obsojanja ali čudenja, da droge sploh obstajajo in da jih kdo uporablja, ali pa da mi o njih tako z njimi govorimo. In morda naj nam bo prav to vodilo, namreč, da se je z mladimi o drogah mogoče pogovarjati odprto in pošteno, iz česar sledi, da nas pri delu z dijaki vodi težnja h krepitvi sposobnosti samoodločanja in izbiranja.

Ob koncu Dekleva priporoča nadaljevanje zbiranja podatkov z enako ESPAD-ovo metodologijo, prilagoditev vprašalnika za dijake dvoletnih programov (skrajšanje, zaradi boljše razumljivosti), ciklično vključevanje v vzorec še drugih starostnih generacij, longitudinalno raziskovanje in pa kvalitativno raziskovanje manjših in bolj skritih skupin.

3. Prosti čas mladih v Ljubljani

Naslednja raziskava, ki jo bomo vključili v naše razmišljanje, nosi naslov *Prosti čas mladih v Ljubljani*, nosilka katere je dr. Mirjana Ule. Za potrebe institucij mesta Ljubljane jo je opravila raziskovalna ekipa Centra za socialno psihologijo – študije mladine, ki se je po analizi vrednot in življenjskih orientacij iz leta 1994 in 1995 usmerila na raziskovanje pritožnih dejavnosti mladih v Ljubljani.

Cilj raziskovalnega projekta je bila empirična analiza percepcije ponudbe pritožnih dejavnosti v Ljubljani, strukturiranja prostega časa ter pričakovanj in želja mladih v Ljubljani, izhodišče za projekt pa so bile dosedanje ugotovitve raziskovalne skupine o značilnostih in spremembah mladosti in mladine v 90. letih. Na kratko jih povzemimo v naslednjih alineah:

- vse hitrejša sociokulturna dozorevanje mladih in samostojno načrtovanje njihove pritožne dejavnosti
- podaljševanje mladosti in dejavnosti, ki so na mladost vezane daleč čez dvajseta leta, zaradi podaljševanja šolanja oz. zaradi težav pri vstopu v zaposlitev
- zaradi vedno večje ponudbe artiklov na trgu, postajajo mladi vse bolj pomemben segment sodobne potrošniške družbe
- vse bolj pomemben delež prostega časa mladih osvajajo elektron-

- ski in komunikacijski mediji, ki poleg družine in šole postajajo vse bolj pomemben socializator mladih
- vzpostavljanje generacijskega miru v družinah namesto generacijskega konflikta – družina postaja in ostaja osrednja varovalna in zaščitna institucija mladih
 - vzpostavljanje nove socialne diferenciacije med mladimi: na tiste, ki imajo podporo in pomoč v družini in tiste, ki jim zaradi ekonomskih, socialnih in drugih razlogov ta pomoč umanjka
 - poglobljanje razlik med tistimi mladimi, ki so v izobraževalnem procesu uspešni in imajo tako odprte možnosti napredovanja in načrtovanja prihodnosti, in tistimi, ki niso uspešni in imajo možnosti zaprte. Ti tvorijo obrobno populacijo, za katero je velika možnost, da postane rizična.

3.1. Vzorec in izvedba

V raziskavo je bilo vključenih 489 učencev osmih razredov in 412 dijakov drugih letnikov, skupaj torej 901 anketirancev. Anketiranje je bilo izvedeno v aprilu 1997. Uletova pojasnjuje starostno sestavo vzorca s tem, da v starosti okrog 15 let nastopi pri mladih težnja po samostojnem odločanju in načrtovanju prostega časa, o prostih izhodih, lastni izbiri socialnih mrež in subkulturnih stilov. Začenja se oblikovati osebni imidž, izbira scen in okusov. Hkrati morajo mladi v tem času sprejeti zelo pomembne odločitve, ki lahko zelo daljnosežno vplivajo na njihovo življenje. Skupina sedemnajstletnikov pa je skupina, ki je najbolj množično udeležena pri klasičnih oblikah preživljanja prostega časa. Je najbolj tipična mladinska skupina, ki je že dokončala prehod iz otroštva v mladost, ni pa še obremenjena s prehodom v postadolescenso in odraslost.

3.2. Teoretska izhodišča projekta

Uletova opozarja na trenutno nevarnost postsocialističnih družb, ki se zrcali predvsem v pospešenem družbenem in ekonomskem razvoju, ki pa je le splošna družbenoekonomska osnova za proces sociokulturnega osamosvajanja mladih. Zato je varljiv vtis, da je obstoj razmeroma avtonomnega mladinskega sveta samoumeven. Krhkost te stvaritve se lahko hitro izniči, mladinske kulture pa se brez odpora in razlik zlijejo v amorfnost zmes množičnih kultur.

Proces "rekapitalizacije" postsocialističnih družb (lastninjenje, privatizacija...) nima posluha za subtilne in hitro spremenljive oblike

mladinskih kultur. Poseganje mladih iz družinskih in šolskih okvirov postaja luksuz, ki pa si ga ne morejo privoščiti, ostaja pa tudi brez odmeva v družbi, poudarja Uletova. Mladinska in vrstniška kultura postavlja in utrjuje socialne in kulturne povezave med mladimi in jim pomaga v vsakdanjem obvladovanju skupnih delovanijskih problemov

Opisane razmere botrujejo nastanku "javnih skupinskih stilov" (Ule: 6), ki vsebujejo vzorce vedenja, imidža, govora, in si jih lahko prilastijo med seboj zelo različne skupine mladih. Gre pravzaprav za manipulacijo mladih s ponudbami trga (brklarije, kreativnost, združevanje). Uletova poudarja predvsem naslednje značilnosti mladinskih kultur:

- (1) orientiranost mladih k svojim vrstnikom,
- (2) duševna (na)vezanost mladih na svoje vrstnike,
- (3) težnja k samostojnosti,
- (4) ustvarjanje lastnega komunikacijskega in medijskega prostora.

Nasledne, na kar opozarja Uletova, so t.i. **scene**; pomenijo socialne, polformalne prostore mladih, kjer se oblikujejo in potrjujejo življenjski stili posameznikov in skupinski stili mladih. Običajno se oblikujejo okrog kakšne od ključnih dejavnosti mladih v prostem času. So javna zbirališča mladih, kjer so po možnosti vsi navzoči tudi aktivni udeleženci dogajanja. Ključna dejavnost v scenah je največkrat dostopna mnogim zainteresiranim, tako po finančni plati kot tudi kar zadeva ekskluzivnost.

Nadalje avtorica govori o spremembah prostočasnih dejavnosti mladih v devetdesetih, ki jih povzemamo v naslednjih točkah:

- še zlasti zaradi vse bolj univerzalnih in vseživljenjsko učno-izobraževalnih procesov, ki zajemajo v tendenci vse generacije ljudi in zaradi drugačnih zahtev trga, postaja potreba po starostnem segmentiranju družbe na mlade in odrasle v zadnjem času vse manj aktualna. Ta proces je usmerjen na ukinjanje mladosti, vendar paradoksalno tako, da nekatere pomembne značilnosti mladosti razširja na vse generacije in na vse življenje (potreba po stalnem izobraževanju, samooblikovanju, stalnem redefiniranju lastne identitete, oblikovanju svojega življenjskega stila)
- obeti individuacije življenjskih stilov danes vodijo do različnih realizacij, od poudarjeno subjektivno refleksivne drže posameznika, do narcisistične površinsko strukturirane individualnosti, ki sloni na infantilnem nad/jazu.

- vrstniške skupine igrajo pogosto funkcijo "socialne maternice" – prostorov pobegov in zavetja pred zahtevami širšega sveta; so kot okolja predaha in terapije nasproti nekdanjim okoljem, kjer so se posamezniki gradili. Rejv kultura, množičnost, ples, techno glasba, neagresivnost, neproblematiziranje, kot predstavniki omenjene socialne matrice v svojem "zavetju" nudijo predvsem prepuščanje in izključitev ob kemičnem pomagalu, ekstaziju.

3.3. Rezultati in interpretacija raziskave

Kot že rečeno, so vzeli raziskovalci za izhodišče raziskave vrednote, stališča in interese mladih do osrednjih življenjskih vprašanj, saj jih mladi razvijajo v vsakdanji življenjski dejavnosti, ob tem pa vrednote bistveno vplivajo na ekonomijo (prostega) časa, načrtovanje dejavnosti, obnašanje in vsakdanje prakse. V sedanjem času, se z razliko s prejšnjimi, velike vrednote (ideologije) ne pojavljajo več. Zamenjale so jih vrednote, ki so bližje posamezniku in njegovemu osebne- mu izkustvu (materialna in socialna varnost, prijateljstva in odnosi, zdravo okolje, kakovost vsakdanjega življenja. Vrednostni rob pri današnji mladini ostaja velikokrat netematiziran, oz. nereflektiran, poudarja Uletova, kar pa še ne pomeni, da ga sploh ni.

Absolutne vrednote na deklarativni ravni so torej prijateljstvo, zdravje, varnost, kar vrednote mladih vedno bolj odmika od tipično mladostniških vrednot in jih združuje z vrednotami odraslih. Pri izbiranju prijateljev so za mlade izjemno pomembne osebne lastnosti posameznikov, ki ne temeljijo v okolju, pač pa v posamezniku samem (moralne vrline, iskrenost, pomoč). Delo ni izgubilo pomena, pač pa se je spremenil koncept dela (ne zajema več le tradicionalne zaposlitve in delovnega časa, temveč celotno prizadevanje posameznika po večji kreativnosti in produktivnosti).

3.3.1. Mladi, družina, šola

Uletova s sodelavci navaja v zvezi z doživljanjem omenjenih socialnih kontekstov naslednje ugotovitve. Z vzpostavitvijo t.i. "generacijskega miru"; starši postajajo otrokom glavni zavezniki, svetovalci, zaupniki, družina pa varovalna institucija.

Tudi pri nas se dogaja premik od modela etične in vzgojne k modelu afektivne in podporne družine, za katero je značilno intenzivno odnosno delo, nenehna medsebojna prilagajanja na vseh ravneh, vsakodnevni proces re/definiranja lastnih družinskih vlog in izkušenj,

kar postavlja (nekdanja) heteronomna pravila "od zgoraj" v položaj neuporabnosti. Visoka stopnja strpnosti in dopuščanja osebne svobode v družini je prej rezultat intenzivnega in medsebojno spoštuječega pogajalskega dela.

Nekako 2/3 anketiranih se počuti doma zelo dobro, šolski uspeh in počutje v šoli sta pozitivno povezana. Prav tako je učni uspeh precej povezan z odnosi v družini. Pomembno (ni podatka o statističnem tveganju) slabše se v šoli počutijo fantje kot dekleta. V šoli se najbolje počutijo tisti, ki imajo največ podpore doma v družini, ki se torej tudi doma dobro počutijo. 51% anketiranih ni zadovoljnih s svojim učnim uspehom in 63% je prepričanih, da bi lahko dosegli več. Mar to pomeni, da šolski mašineriji uspeva odvrniti potencialno kritiko od sebe in jo privatizirati pri vsakem učencu posebej, kot njegov/njen osebni problem, se ob podatku sprašuje Uletova.

Kar zadeva osebnostne značilnosti mladih, njihove probleme in strahove, navaja Uletova naslednje izsledke:

- Največji problem za mladostnike je prevelik pritisk v šoli skupaj s pričakovanji staršev. Približno 1/3 anketiranih pogreša starševsko podporo, 1/3 se jih v šoli ne počuti dobro in nima prijateljev, iz česar je ponovno razvidno, da se srečujemo v Ljubljani nekako s tretjinskim deležem socialno in osebnostno ranljive populacije mladih, pri čemer so na splošno s problemi bolj obremenjena dekleta kot fantje (kar še ne pomeni, da jih le-ti ne doživljajo).
- V opisanem položaju mladi začno razvijati strategije, ki so odgovor na pričakovanja in pritiske, pa četudi gre to na račun njihove avtonomnosti in kakovosti prostega časa.
- Več kot 40% jih je zaskrbljenih zaradi prihodnosti. 17% odstotkov mladih, mučijo občutki manjvrednosti, 20% se pogosto zdi, da ni vredno živeti.
- Zanimiv je rezultat, da mladi iščejo in pričakujejo pomoč skoraj izključno samo pri dveh osebah - pri prijatelju/ici in pri materi.
- Prijateljstvo je povsem na vrhu med vrednotami, ob čemer pa se (morda) srečujemo z navideznim nesmisлом. Zdi se, namreč, da mladi nekako niso pripravljeni vlagati v prijateljstvo, ampak da bolj pasivno pričakujejo, da bodo drugi prijateljski do njih (družba tveganj; mladi, poleg odraslih, skrajno ekonomično razdeljujejo svoje energije). Videti je, da niso pripravljeni na tveganja, ki jih nosi s seboj vzpostavljanje "močnih odnosov" (minimalizem).

- Da so obdobja idolov mimo priča nemara tudi podatek, da je več kot 50% mladih odgovorilo, da nimajo nobenega idola, 22% pa na to vprašanje ni odgovorilo.

3.5.2. Prosti čas mladih v Ljubljani

Uletova opredeljuje prosti čas kot čas, ko je posameznik najmanj determiniran z nujnimi storilnostnimi, eksistenčnimi, socialnimi zahtevami, čas, ko ima največ osebne izbire in je namenjen užitku, sprostitvi, druženju. Pomeni tudi čas zmanjšanega nadzora nad posameznikom.

Po rezultatih sodeč, mladi največ pošolskega časa uporabijo za pasivne dejavnosti (TV, poslušanje glasbe, lenarjenje). Posebnih želja mladi v zvezi s prostočasnimi dejavnostmi nimajo, edina opazna zadeva je želja po ukvarjanju z ekstremnimi športi. Avtorica ob tem opozarja, da je pri tem morda problematična sama artikulacija želja, oz. da ni problem, da vse že imajo, ampak da ne vedo, česa še nimajo in pa to, da ne artikulirajo mogočega.

Čas vezan na delo za šolo in v šoli predstavlja, po mnenju mladih, poglavitno oviro za svobodnejše preživljanje prostega časa. Usmerjenost mladih, kar zadeva prostovoljno delo, je izrazito vrstniška, podatki pa kažejo, da mladi prosti čas najraje oblikujejo sami. Mlade najbolj zanimajo športna in interesna društva, ter svetovalnice za pomoč mladim v stiski (smiselno bi bilo razvijati predvsem oblike svetovanja mladih-mladim).

Med prireditvami, ki močno pritegnejo mlade, vodijo kino predstave. Mladinski obisk alternativne scene ni ravno množičen, a tudi nikakor ne zanemarljiv. Alter scena pritegne tiste, ki imajo nižji šolski uspeh in visoko izobražene matere. V lokale mladi najraje sploh ne hodijo, pač pa se srečujejo s prijatelji na prostem, pri čemer je videti, da cenenost ali draginja lokalov sploh nista poglavitna dejavnika izbora.

Na podlagi podatkov se Uletova s sodelavci sprašuje, kaj se pravzaprav dogaja s prostim časom mladih v devetdesetih in kot odgovor podaja razmišljanje o t.i. seriji "mehkih obremenitev", s katerimi se srečujejo mladi, ki pa so morda še učinkovitejše in segajo globlje kot tradicionalna trda prisila in obremenitev. Ni se jim moč upreti, terjajo stalno ozaveščenost, stalno komunikacijo med starši in otroki ter notranje preraščanje socialne odvisnosti.

Paradoksalno je, da mladim pomagajo lahko le tisti (starši, šola), ki

jih sicer potiskajo v socialno otroštvo in sicer tako, da nekoliko popustijo pri svojih monolitnih zahtevah in pričakovanjih po najboljših uspehih. Izobraževalne poti pa bi morale prav tako sprostiti mehanizme prehoda. Opisana stvarnost prinaša tudi nekatere posledice, že omenjane spremembe prostočasnih dejavnosti mladih v slovenski prestolnici ob koncu devetdesetih. Po Uletovi jih povzemimo v nekaj točkah:

- občutenje velikanskih razlik med ne/imeti možnosti (izobraževalne, profesionalne, splošno življenjske...);
- zdi se, da je za sodobno generacijo mladih v Ljubljani, pa tudi v Sloveniji nasploh, bolj kot karkoli drugega značilen kompleks resignacije, apatije in umika v zasebnost;
- za Ljubljano, kot prestolnico, pa je še posebno pomembno, da ne zdrsne v provincialnost, ob čemer bi se nemara lahko že vprašali, če do tega v pretežni meri, žal, že prihaja?

Na tem mestu bi lahko povzeli nekatere splošne, pa tudi posebne ugotovitve raziskovalnega projekta in jim dodali sugestije za dejavnejše oblikovanje prostega časa mladih v Ljubljani. Splošne ugotovitve združuje Uletova s sodelavci v petih točkah:

- (1) Mladi ljudje so izrazito usmerjeni vase in v lastne življenjske sveto-kratkega dometa (družina, prijateljstvo).
- (2) Takorekoč ni ničesar, kar bi pomembno ločevalo srednješolce od osnovnošolcev iz česar bi lahko sklepali, da se obdobje mladosti časovno širi navzdol in navzgor.
- (3) Mladi so osebno in socialno občutljivi, cenijo moralne vrednote in so se pripravljeni dejavno vključevati v neposredna socialna okolja.
- (4) Večina mladih sporoča, da so močno obremenjeni s šolo in s šolo povezanimi dejavnostmi, ki jih občutijo kot (pre)velik obremenilni pritisk.
- (5) Približno tretjina mladih pogreša več starševske podpore, prav toliko se jih v šoli ne počuti dobro, jih nima prijateljev in so osamljeni, 20% mladim se pogosto zdi, da ni vredno živeti.

Na kratko si oglejmo še specifične ugotovitve, ki nam pričajo predvsem o tem, da:

- (1) postaja vprašljiva že sama kategorija prostega časa, kot "prostega"
- (2) je prosti čas mladih predvsem v funkciji "vezanega časa"

- (3) so najbolj razširjene oblike prostega časa mladih v Ljubljani izrazito pasivnega značaja, kar verjetno lahko razumemo kot potrebo po nezahtevnem, čim manj angažiranem in obremenjujočem počitku
- (4) ne kaže spregledati razmeroma zelo visoke pripravljenosti mladih za vključevanje v prostovoljne dejavnosti, ki so vrstniško usmerjene
- (5) veliko bolj od formaliziranih in profesionaliziranih dejavnosti mladi cenijo in zaupajo v neformalne osebne socialne mreže.

Na temelju ugotovljenega predlaga Uletova s sodelavci predvsem naslednje sklope v smislu dejavnejšega oblikovanja prostega časa mladih:

- reaktualizacija prostorov za mlade na lokalni ravni
- širjenje vrstniške samopomoči
- športne dejavnosti ("skejtanje", rolanje, deskanje)
- šole so pravšnje mesto za pretok informacij o pristočasnih dejavnostih in možnostih posvečanja pozornosti "rizični" tretjini.

4. Dejavniki tveganja med slovenskimi srednješolci

Zadnja od treh raziskav, ki jih predstavljam, je projekt z naslovom *Dejavniki tveganja med slovenskimi srednješolci*. Nosilka celotne raziskave je bila dr. Martina Tomori, izvedbo projekta je šolam priporočilo Ministrstvo za zdravstvo in Ministrstvo za šolstvo in šport, odobrila pa jo je komisija za medicinsko etiko pri Ministrstvu za zdravstvo.

Vzorec projekta je zajemal 4706 dijakov in dijakinj, ki so bili v šolskem letu 1995/96 vpisan v katerikoli letnik katerekoli srednje šole v Sloveniji. V raziskavo so bili torej vključeni le všolani mladostniki, Tomorijeva pa opozarja, da gotovo predstavlja rizično skupino tudi množica mladostnikov, ki šole ne obiskujejo.

Ključ izbiranja dijakov/inj v vzorec je bil podoben tistemu pri raziskavi dr. Dekleve – s pomočjo podatkov zavoda za zaposlovanje so izbrali 200 ključnih oseb za izbiro razreda, ki naj bi bil anketiran (9 oseb iz dveletnih šol, 50 iz triletnih šol, 95 oseb iz srednjih tehničnih in strokovnih šol in 51 oseb iz gimnazij). Povprečna starost oseb v vzorcu je 17,3 let.

Vse podatke so zbrali z vprašalnikom, ki ga sestavlja 117 vprašanj, mnoga od teh so sklop različnega števila podvprašanj. Vprašalnik se dotika naslednjih tematskih sklopov: sociodemografski podatki,

vprašalnik za mednarodno primerjavo – ta del vprašalnika je enak vprašalniku nizozemskih avtorjev, ki raziskujejo problematiko adolescentnega samomorilskega vedenja. Vprašanja so bila obojesmerno prevedena iz nizozemščine v slovenščino in njihova ustreznost preverjena s strani avtorjev.

Poleg vprašanj o samomorilnem vedenju, vsebuje vprašalnik tudi vprašanja o drugih vrstah samopoškodovalnega vedenja (psihoaktivne snovi, nasilje, vprašanja o zdravju-ne/zdravih navadah, prostočasnih dejavnostih, odnosu in stališčih do zdravja, vprašanja o družini, spolno vedenje, dve standardizirani skali za oceno osebnostnih značilnosti (skala depresivnosti po Zungu in skala samospoštovanja po Rosenbergu).

Tomorijeva opozarja, da na celotnem področju naše države doslej še nismo raziskovali dejanske razširjenosti oblik vedenja, ki jih zajema ta raziskava. Dejansko pa je dobro poznavanje stvarnih značilnosti mladostnikov predpogoj preprečevanja tistih oblik vedenja, ki so lahko škodljive in ogrožajo mladostnikovo telesno in duševno zdravje, ter njegov socialni razvoj. Tvegano vedenje mladostnikov vključuje pa vse eksperimente, občasna vedenja, dejavnosti in vedenjske vzorce, ki odstopajo od sprejetih norm in prinašajo tveganje za posameznika in/ali njegovo okolje. Dejavnike, ki povečujejo pripravljenost za tvegano vedenje, prepozna Tomorijeva znotraj okvirov:

- (a) odraščanja v disfunkcionalni družini
- (b) družb vrstnikov, ki goji tvegano vedenje
- (c) šolske neuspešnosti in pomanjkanja možnosti za konstruktivno uveljavitev
- (d) večje osebne ranljivosti (nizko samospoštovanje, večja impulzivnost in težje obvladovanje impulzov, izrazita sugestibilnost, socialna negotovost, anksioznost).

Raziskovanje tvegane vedenja je potrebno, saj značilnosti generacije mladostnikov napovedujejo značilnosti odraslih čez deset let. Večina svetovnih raziskav, ki proučuje tvegano vedenje, se pri tem usmerja na posamezne oblike neustreznega vedenja, ne raziskuje pa njihove medsebojne povezanosti, česar so se pri tem projektu lotili.

Rezultati raziskave so raziskovalce opozorili na stvarnost, ki jo po Tomorijevi povzemamo v naslednjih točkah:

- 2/3 mladostnikov je deležnih veliko ali zelo veliko čustvene opore

s strani staršev, spore s starši težko ali zelo težko doživlja 48% fantov in 61% deklet. Ob tem vzbuja skrb dejstvo, da kar tretjina srednješolcev obeh spolov ne čuti zadostne emocionalne opore s strani svojih najbližjih odraslih.

- Od doma beži približno toliko fantov kot deklet, nekoliko višje je število fantov, ki večkrat bežijo od doma.
- Večina srednješolcev izraža željo, da bi si v prihodnosti ustvarili družino.

Le tretjina fantov in deklet nikoli ne "šprica" šole, podatek o pogostem izostajanju od pouka pa se pojavlja pri izračunavanju pomembnih korelacij praktično z vsemi tveganimi vedenji kot pomemben prediktivni dejavnik. Poleg neopravičenega izostajanja od pouka so pomemben podatek tudi izostanki iz zdravstvenih razlogov, ki so sorazmerno visoki (60% fantov in 69% deklet). Verjetno pa je, da podatek o tretjini fantov in skoraj polovici deklet, ki se v šoli pogosto počutijo preobremenjene, govori o storilnostnem pritisku šole, ki ga doživljajo slovenski srednješolci.

Kar zadeva prijateljstvo, navaja 40% fantov in 70% deklet, da ima od 1-4 dobre prijatelje in/ali prijateljice, občasne neugodne izkušnje s strani vrstnikov v šoli in zunaj nje pa navaja skoraj tretjina obeh spolov.

12% fantov in 20% deklet meni, da ima veliko ali zelo veliko problemov, 15% fantov in 18% deklet se o svojih problemih težko ali zelo težko pogovarja, 6% fantov in 5% deklet je bilo deležnih strokovne pomoči.

Zaskrbljujoč je po mojem mnenju podatek, da se vsak 6. fant/dekle v čustveni stiski zapre vase, kar predstavlja osnovo depresivnosti, 11 % fantov in 8 % deklet se o problemih pogovori s starši, desetina mladostnikov se zateka v naravo, 9 % fantov in 5 % deklet gre v družbo, v obratnem sorazmerju pa so odstotki, ki kažejo zatekanje k telesni dejavnosti. Ob tem velja poudariti, da dekleta bolj kot fantje uporabljajo svoje telo v zvezi z obvladovanjem čustvenih stanj in fantje povezujejo telesno dejavnost z drugačnimi motivi, kot je vplivanje na neugodno doživljanje. V poslušanje glasbe se zateka 12 % fantov in 13 % deklet.

O nezadovoljnosti z lastnim izgledom poroča 16 % fantov in 37 % deklet, ob čemer Tomorijeva poudarja, da je zunanja podoba v naši kulturi izrazito spodbujana in upoštevana vrednota. Med ostalimi

vrednotami, ki so mladostnikom pomembne za odraslo življenje, je najvišje zdravje, visoko vrednotijo tudi družbo prijateljev in družino. 31 % fantov in 19 % deklet ne veruje, oz. se jim verovanje ne zdi pomembno.

Izstopajoč je podatek, ki med slovenskimi srednješolci kaže klinično že pomembno stopnjo depresivnosti, 20,5 % fantov in 41,5 % deklet. Dekleta izkazujejo tako v splošnem višjo raven depresivnosti in nižje samospoštovanje kot fantje, ob čemer Tomorijeva pravi, da tako izrazite razlike med spoloma, kot se kaže pri nas, v svetovni literaturi niso zasledili.

Ob pregledu rezultatov in primerjavi le-teh med regijami Tomorijeva ugotavlja, da v celoti primerjava dejavnikov tveganja pri srednješolcih obeh spolov med posameznimi regijami v državi ne kaže, da bi bilo katero področje Slovenije izrazito bolj ali očitno manj ogroženo kot ostala.

V populaciji srednješolcev je več različnih izvirov ogroženosti in več načinov oz. področij manifestiranja mladostnikovega disfunkcionalnega razvoja (družina, vključevanje v izobraževalni proces, razširjenost uživanja psihoaktivnih snovi, visoka izraženost samouničevalnih teženj, razširjenost neustreznih kognitivnih slogov v emocionalnem stresu, visoka raven depresivnosti in nizko samospoštovanje). Nekatera tveganja bolj uničujejo pripadnike enega spola (alkohol in druge psihoaktivne snovi uporabljajo bolj fantje, večja pogostost suicidalnega vedenja, višja raven depresivnosti in nižje samospoštovanje pa se bolj kaže pri dekletih).

Poleg navedenih področij so bili v projekt vključeni in izvedeni še nekateri podprojekti. Preletimo povzetke rezultatov, do katerih so prišli člani v omenjenih podskupinah.

4.1. Odnos srednješolcev do zdravja in izbrani vidiki obnašanja v zvezi z zdravjem (nosilka mag. Eva Stergar)

Stergarjeva navaja, da so pri delu upoštevali biopsihosocialni model zdravja, iztočnico pa jim je pomenila misel, da poznavanje in razumevanje mladostnikovega odnosa do zdravja in bolezni in njegovega dejanskega obnašanja v zvezi z zdravjem predstavlja predpogoj za načrtovanje kakršnihkoli preventivnih dejavnosti na področju zdravja. Dobra desetina mladih je ocenila svoj način življenja kot zelo zdrav, dobra tretjina kot zdrav in 2,6 % kot zelo nezdrav. Fantje so pogosteje označili svoj način življenja kot zelo zdrav.

4.2. Spolno vedenje (mag. Bojana Pinter)

Večina deklet je imela prvo menstruacijo povprečno v starosti 12,8 let, prav tako fantje nočni izliv semena. 38 % srednješolcev je že imelo spolne odnose (39% deklet, 36% fantov), polovica deklet je imela prvi spolni odnos do starosti 18,4 let, fantje pa do starosti 19.0 let. Srednješolci se za prvi spolni odnos odločijo največkrat iz ljubezni in to dekleta bolj kot fantje (54%/35%). V primerjavami z izsledki evropskih raziskav so podatki za Slovenijo, glede uporabe ženske kontracepcije nižji, glede uporabe kondomov višji, in enaki glede ne-uporabe kontracepcije. Urbanizacija je povezana le s spolno aktivnostjo fantov. Verovanje vpliva le na spolno aktivnost deklet. Pomemben je tudi vpliv družinskega okolja na spolno dejavnost srednješolcev.

4.3. Odnos do telesne teže in prehrabene navade (dr. M. Tomori)

Kar 2/3 deklet bi želelo shujšati, 2/3 deklet in polovica fantov nava-ja napade pretiranega hranjenja (najpogosteje tisti, ki navajajo, da jim je vseeno glede telesne teže). Dekleta, ki niso zadovoljna s svojo telesno težo, so deležna manj čustvene opore staršev, pogosteje poročajo o prepirih s starši in pogosteje razmišljajo o samomoru, izkazujejo višjo raven depresivnosti in nižje samospoštovanje. Skoraj vsi dejavniki tveganja (razen manjše čustvene opore pri fantih in uživanja trdih drog Špremajhna podskupinaČ) se signifikantno povezujejo s pogostimi napadi pretiranega hranjenja.

V povzermalni oceni tako Tomorijeva poudarja, da je med slovenskimi mladostniki sorazmerno razširjeno disfunkcionalno vedenje povezano s hranjenjem, razlike med spoloma so izrazite in očitne. Povezovanje motenj hranjenja z drugimi psihopatološkimi simptomi opozarja na nujnost celostne diagnostične in terapevtske obravnave mladostnikov s to problematiko.

4.4. Kajenje tobaka, uživanje alkohola in psihoaktivnih snovi (mag. Eva Stergar)

V nobeni od 26 evropskih držav ni delež dijakov, ki so že kadili, manjši od 50 % (pri povprečni starosti 15 let, 9 mesecev). Odstotek anketirancev, ki so odgovorili, da v preteklem mesecu niso bili opiti, se manjša iz letnika v letnik. Nikoli ni kadilo 70,3 % gimnazijcev, 65,1 % dijakov srednjih strokovnih šol ter polovica dijakov dvoletnih šol.

35,6% mladostnikov je jemalo pomirjevala na recept, 37,1% na podlagi lastne odločitve, 11,5% so jih jim dali starši, 15,7% pa jih je pomirjevala jemalo iz nekega drugega razloga. Dijaki poklicnih šol so jemali pomirjevala pretežno po nasvetu zdravnika, dijaki strokovnih šol po lastni odločitvi, gimnazijci pa predvsem po nasvetu staršev.

82,1% mladostnikov nikoli ne uživa mehkih drog, 97,4% nikoli ni uživala trdih drog, 2,6 % mladostnikov pa je že imelo izkušnjo s tridimi drogami.

Po pitju piva se, v evropskem merilu uvrščamo na sredino, po pitju vina dosegamo 68% (evropski rezultati so med 39 % - 86 %), glede pitja žganih pijač dosegamo 70,5 %, (evropski rezultati so med 33 % - 75 %), glede opitosti v zadnjem mesecu pred anketo je naš delež 79% (evropski pa med 42 % - 99 %), kar zadeva marihuano, jo je uživalo v zadnjem mesecu pred anketo 9,2 % mladostnikov (evropski podatki se gibljejo od 1 % - 24 %).

4.5. Samomorilno vedenje (M. Tomori in B. Zalar)

V sklopu tega dela raziskave so želeli proučiti tiste dejavnike tveganja, ki so pomembno povezani s samomorilnim vedenjem slovenskih srednješolcev, njihove medsebojne korelacije in dejavnike, ki bi jih lahko ocenili kot varovalne. Izrazita nizka vrednost samospoštovanja pri suicidalnih mladostnikih obeh spolov je v skladu z ugotovitvami raziskovalcev po svetu. Suicidalna ideacija ni tako pomemben prediktivni dejavnik kot mladostnikova ocena verjetnosti, da bi kdaj sam končal svoje življenje. Družina je v adolescenci še vedno pomemben dejavnik notranjega ravnovesja posameznika.

5. Sklepne misli

Ogledali smo si temeljne značilnosti in ugotovitve treh raziskav, ki zadevajo kakovost življenja (predvsem) srednješolske mladine tako v Ljubljani kot tudi v Sloveniji. Projekta o drogah ter dejavnikih tveganja nam predstavljata sliko stanja slovenske mladine v zvezi z omenjenima vrstama problematike. Raziskavi se razlikujeta v tem, da se Dekleva posveti tudi kvalitativnim pristopom pridobivanja podatkov, ki nam nekaj povedo tudi o doživljanju mladostnikov, kar zadeva stanje v zvezi s problematiko drog, medtem ko Tomorijeva črpa podatke predvsem na podlagi tradicionalnega, kvantitativnega pristopa, zaje-
ma pa pri tem mlade iz celotnega slovenskega prostora. Razmišljanja Uletove in sodelavcev razgrinjajo pretežno sociološko ozadje dogaja-

nja, ki ima nedvomno tesno zvezo tudi s problematiko drog in drugimi oblikami tveganega vedenja.

Izsledki raziskav nas vsekakor ne morejo pustiti neprizadete, kar morda na prvem mestu pomeni, da se začnemo spraševati, kaj lahko z dobljenim ugotovitvami naredimo. Nekaterne smernice za preventivno delovanje so na podlagi svojih izsledkov podali že avtorji sami. Ugotovitve nas torej lahko vodijo v smeri razmišljanja o preprečevalnih dejavnostih.

Osebnostno menim, da je poglobljena dobrobit v treh raziskavah zbrana in obravnavanega gradiva ravno interdisciplinarnost, ki jo vzpostavljajo vsi trije projekti skupaj. Na osnovi sociološko obarvanega okvira postanejo izsledki, dobljeni z uporabo pretežno medicinskega (Tomori) in interpretativnega (Dekleva) modela, bolj transparentni in poglobljeno osmišljeni. Prav tako se mi zdi obetavno integrativno gledanje in obravnavanje problematik, saj daje prostor novim vprašanjem, ki jih lahko nadalje razvijamo in preverjamo v novih raziskovalnih projektih.

Zato vsem, ki se (profesionalno) srečujejo z otroki in mladostniki, toplo priporočam branje, če ne tudi poglobljen študij teh treh raziskovalnih projektov. Raziskave bodo pomembne tudi za delavce osnovnih in srednjih šol, vrtcev, malih šol, pa tudi delavce drugih usmeritev na področju skrbi za (duševno) zdravje slovenskih otrok in mladine. Težko se odločam za dajanje prednosti kateri izmed omenjenih služb, vendar bom to vseeno storil in izpostavil osnovne šole. Kot smo videli, mladostniki očitno poudarjajo doživljanje preobremenjenosti s šolskim delom, kar se bo v prihodnje še stopnjevalo. Hkrati pa mladostnikom šola tudi veliko pomeni, je priložnost za pridobivanje novih izkušenj tako na intelektualnem, kot tudi na emocionalno-socialnem področju. Poleg tega so osnovnošolci še toliko bolj prožni in dovzetni za asimiliranje in akomodiranje drugačnih izkušenj, kot so jih vajeni iz primarnih socialnih kontekstov (predvsem tisti, ki prihajajo iz ne dovolj dobro delujočih družin v smislu zdravega razvoja). Vlogo šolskih delavcev vidim tako predvsem pri spodbujanju razvoja čustvene inteligentnosti (prim. Goleman, 1997), kot pomembne lastnosti posameznika pri spoprijemanju s tekmovalno in storilnostno realnostjo, ki je prisotna in verjetno bo še bolj. Morda se sliši paradoksalno, vendar je kljub temu smiselno. Šolski prostor, kot pomemben kontekst posameznikovega celotnega razvoja, pomeni srečevanje mladostnika z družbeno stvarnostjo, trendi, pritiski in zahtevami. V tem prostoru pa

naj bi imel mladostnik tudi priložnost za učenje spoprijemanja s temi pritiski. Pri tem še vedno ostajajo pomembni starši, ki z otroki postavljajo temeljne kamne otrokovega razvoja. Vloga šole pri tem je, da te nastavke morda nekoliko obrusi in ponudi drugačne izkušnje predvsem tistim mladim, ki doma razumevanja in sprejetosti ne doživljajo.

6. Literatura

Dekleva B. (1998). Droge med srednješolsko mladino v Ljubljani. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana in Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani.

Goleman D. (1997). Čustvena inteligenca, zakaj je lahko pomembnejša od IQ. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Tomori M. (1998). Dejavniki tveganja pri slovenskih srednješolcih. Ljubljana: Psihiatrična klinika Ljubljana.

Rener T. in Ule M. (1998). Prosti čas mladih v Ljubljani. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: FDV.

Pregledni znanstveni članek, prejet februarja 1999.